

Regeneration of the Historic Naqqareh Khaneh Square; Revitalization of Shiraz's Zandieh Architecture

Mohammad Hasan Asadi ¹

1. Mayor of Shiraz, Iran

Highlights

- By moving beyond piecemeal restoration, the Comprehensive Urban Regeneration Plan of the Zandieh Complex presents an integrated approach to resolve the spatial fragmentation caused by past incompatible interventions.
- The core focus of this plan is the transformation of the historical Naqqareh-khaneh Square from a vehicular traffic node into an integrated, human-centric "urban mega-space".
- Spatial barriers, such as the National Bank courtyard, are removed, and historical passages and axes like Nasser Khosrow Street are reclaimed in favor of pedestrianization.
- by introducing economic catalysts such as boutique hotels and creative spaces, civic and economic vitality is restored to the deteriorated areas.
- integrating Iranian-Islamic architectural principles with the revitalization of intangible cultural heritage, such as the Naqqareh-zani ritual, revives the identity and collective memory of this historical complex.

Abstract

The Zandieh complex in Shiraz, as a masterpiece of urbanism from the Karim Khan era, was historically an integrated constellation of governmental, economic, and civic functions. With the hasty introduction of modernity and destructive physical interventions, this spatial coherence underwent fragmentation, and dynamic spaces such as "Naqqareh-khaneh Square" were degraded into passive realms dominated by traffic. The objective of this research is to present an operational framework for the urban regeneration of Naqqareh-khaneh Square as the spatial node connecting the Citadel and the Bazaar, functioning as the beating heart of Shiraz's urban life. This study is grounded in the principles of Iranian-Islamic architecture and contemporary approaches to contextual urban regeneration. The research findings reveal that to extract this complex from its spatial isolation, measures such as the removal of incompatible physical barriers to achieve visual connectivity, the expansion of pedestrianization and reduction of automobile dominance, the revitalization of historical passages, the utilization of economic catalysts, and the resuscitation of intangible heritage (such as the Naqqareh-playing ritual) were deemed essential. Consequently, by transcending a strictly restorative perspective and adopting participatory management, the Comprehensive Urban Regeneration Plan of the Zandieh Complex provided a framework for Naqqareh-khaneh Square to reclaim its historical role, transforming it once again into a vibrant space of collective memory and civic interaction within the contemporary life of Shiraz.

Article Info

Received	14/04/2026
Revised	10/05/2026
Accepted	29/05/2026
Available Online	21/06/2026

Keywords

Urban Regeneration
Zandieh Complex of Shiraz
Naqqareh-khaneh Square
Pedestrianization

© [2026] by the author(s).

Citation of the article

Asadi, M.H. (2026). Regeneration of the Historic Naqqareh Khaneh Square; Revitalization of Shiraz's Zandieh Architecture. *Iranian Urban Design Studies*, 3(1), 365–386.

Author Corresponding:

Email: Asadi@shiraz.ir

Introduction: The Zandieh complex, located in the heart of the historical fabric of Shiraz, is an integrated An interconnected network of governmental (Karim Khan Citadel), economic (Vakil Bazaar), religious and public (Vakil Mosque and Bath), and civic spaces (Naqqareh-khaneh and Toupkhaneh Squares) that encapsulates a treasure trove of civic life and collective memory. However, the hasty introduction of modernity during the Pahlavi era (such as the construction of Karim Khan Zand Street and the incongruous National Bank building) disrupted the spatial coherence of this complex. The most profound physical degradation occurred in 1994 (1373 SH) during an unfinished housing project in the “Moredestan Neighborhood.” Following the massive demolition of historical houses and the subsequent abandonment of the project, a significant portion of the city’s civic life was transformed into urban brownfields and scrap yards. The primary objective of the current research and plan is to move beyond single-building restoration and propose a comprehensive and integrated strategy to extract this complex from spatial isolation, thereby revitalizing the “lost space” of human interactions through urban regeneration.

Body: Historical investigations indicate that Naqqareh-khaneh Square served as the primary spatial articulation (node) connecting the institution of governance (the Citadel) and the civic economy (the Bazaar). Historical documents and travelogues, such as the writings of Carsten Niebuhr (1765 AD) and William Francklin, mention the existence of the lofty Naqqareh-khaneh building and the expansive square adjacent to the bazaar. This square was built upon an old cemetery centered around the tomb of “Ibn Khafif Shirazi” (Sheikh-e Kabir), which was once a gathering place for elites and even the residence of Saadi.

From a morphological and architectural perspective, the design of this complex is based on four key principles of Iranian-Islamic architecture:

Enclosure: The spatial formation utilizing vaults, facades, and the continuous edges (street walls) of the Vakil Bazaar.

Contrast: Diversity in height and enclosing elements to prevent visual monotony.

Simplicity: A rich yet simple composition of mass and space, facilitating the transition from the dynamism of the bazaar to the stasis and pause within the square.

Composition: The continuity and rhythmic dialogue among various buildings (such as the portal of the Divankhaneh and the tomb of Ibn Khafif).

In this master plan, Naqqareh-khaneh Square is redefined from a passive traffic node into an “integrated urban mega-space” to reclaim its historical role as a hub for ritual events and urban memory.

Executive Details and Urban Design Strategies: To realize the urban regeneration of the Zandieh complex, the Shiraz urban management has adopted a conservation-oriented, contextual, and participatory approach. The most significant strategies and bold interventions in this plan include:

Removal of Physical Barriers: Dismantling “Abuzar Park” (as an intrusive appended patch) and freeing up the courtyard of the National Bank building to restore the historical geometry of the squares and re-establish the visual and spatial connectivity among the Divankhaneh, Bazaar, Citadel, and Nazar Garden.

Pedestrianization Development: Reducing automobile dominance through the complete pedestrianization of Nasser Khosrow Street and the 22 Bahman axis, along with the spatial organization and traffic calming of Karim Khan Zand Street. This includes utilizing stone paving (brick, Gandomak stone) compatible with the historical context.

Revitalization of Historical Passages: Reopening blocked capillary routes, such as Chapar-khaneh Alley, Nalbandi Passage, and Mohtashami Alley, to enhance the permeability of the urban fabric.

Economic Catalysts: The gradual adaptive reuse of scrap yards around the New Bazaar (Bazaar-e No) into stimulating land uses, such as cafes, traditional beverage houses (Sharbat-khanehs), boutique hotels in historical houses, galleries, and handicraft shops.

Revitalization of Intangible Heritage: Planning for the resurgence of events such as the Naqqareh-playing

ritual, Ta'zieh (passion plays), traditional mourning ceremonies, and the integration of compatible tourist transportation (carriages and micro electric vehicles).

Conclusion and Achievements: The evolutionary trajectory of this process demonstrates that the spatial organization of the Zandieh complex required transcending fragmented and isolated approaches. The "Comprehensive Urban Regeneration Plan of the Zandieh Complex in Shiraz," covering an area of 30 hectares, was approved by the Provincial Article 5 Commission (The Statutory Commission for Detailed Urban Plans) after four years of continuous study and follow-up, becoming an overarching statutory document for implementation. Based on this master plan, numerous projects—such as the spatial organization of Shohada Square, the restoration of caravanserais connected to the Vakil Bazaar, and the repaving of peripheral streets (Taleghani, Hejrat, etc.)—were implemented and commissioned in collaboration with various institutions (the Municipality and the Cultural Heritage Directorate). Ultimately, by linking heritage values with the needs of contemporary life, this plan succeeded in transforming Naqqareh-khaneh Square from a forgotten space into a human-centered, legible, and vibrant urban plaza.

Declarations

Conflict of Interest

There is no conflict of interest related to this research.

Funding

This research received no financial support.

Informed Consent

The participant in this study provided written informed consent to participate in the research.

Authors' Contributions

Conceptualization and study design; data collection and management; data analysis and interpretation; visualization; writing of the initial draft; review and revision of the manuscript; research project management; validation; and final approval. All of the aforementioned tasks were carried out by Mohammad Hassan Asadi.

Acknowledgments

None reported by the author.

References

- Ibn Battuta, Muhammad ibn Abdullah. (1997). *The travel account of Ibn Battuta* (Vol. 1; Mohammad Ali Movahhed, Trans.; 6th ed.). Agah Publishing. [In Persian]
- Afsar, Karamatollah. (1995). *History of the old fabric of Shiraz* (2nd ed.). Association for the Preservation of National Heritage and Cultural Figures. [In Persian]
- Tavassoli, Mahmoud. (1997). *Principles and methods of urban design and residential spaces in Iran*. Center for Studies and Research of Urban Planning and Architecture of Iran. [In Persian]
- Habibi, Seyyed Mohsen. (2003). *From Shar to city: A historical analysis of the concept of the city and its physical image*. University of Tehran Press. [In Persian]
- Soltan-Zadeh, Hossein. (2010). *Urban spaces in the historic fabrics of Iran* (4th ed.). Cultural Research Office. [In Persian]
- Franklin, William. (1979). *Travel observations from Bengal to Iran in the years 1786–1787* (Mohsen Javidan, Trans.). Iran Culture and Art Foundation. [In Persian]
- Limbert, John. (2008). *Shiraz in the age of Hafez* (Homayoun Sanati-Zadeh, Trans.). Dr. Mahmoud Afshar Foundation. [In Persian]
- Pirraz Consulting Engineers. (2016). Regeneration plan for the Zand Complex (Revitalization of Tupkhaneh Square) [Selected proposal No. 1, International Design Competition for Tupkhaneh Square]. Iran Urban Regeneration Corporation. [In Persian]

- Paramadan Urban Planning and Architecture Consulting Engineers. (2016). Regeneration plan for the Zand Complex (Revitalization of Tupkhaneh Square) [Selected proposal No. 4, International Design Competition for Tupkhaneh Square]. Iran Urban Regeneration Corporation. [In Persian]
- Niebuhr, Carsten. (1975). *The travel account of Carsten Niebuhr* (Parviz Rajabi, Trans.). Tuka Publishing. [In Persian]

Note for Readers:

This paper contains an identical English abstract in two sections:

Abridged Paper: To provide an overview for international readers.

Persian Section: To meet the standardized structure of Persian academic publications.

This repetition is intentional to ensure alignment with academic standards and facilitate readability for both audiences. Readers are encouraged to review the full paper for comprehensive details.

یادداشت برای خوانندگان:

این مقاله شامل یک چکیده انگلیسی در دو بخش است:

بخش Abridged Paper: برای ارائه یک دید کلی به خوانندگان بین‌المللی.

بخش فارسی: به منظور رعایت استانداردهای ساختار مقالات علمی فارسی.

تکرار این چکیده، با هدف انطباق با استانداردهای علمی و تسهیل مطالعه برای هر دو گروه از مخاطبان طراحی شده است. خوانندگان می‌توانند برای دریافت جزئیات کامل، به متن اصلی مقاله مراجعه کنند.

COPYRIGHTS

© [2026] by the author(s). This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0

International (CC BY 4.0). The authors retain copyright, and

this work may be shared and redistributed with proper attribution.

License link: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

بازآفرینی میدان تاریخی نقاره خانه؛ تجدید حیات معماری زندیه شیراز

محمدحسن اسدی^۱

۱- شهردار شیراز، ایران

نکات شاخص

- طرح جامع بازآفرینی مجموعه زندیه، با عبور از مرمت های نقطه ای، رویکردی یکپارچه برای رفع گسست های کالبدی ناشی از مداخلات نامتجانس گذشته ارائه می دهد.
- محور اصلی این طرح، تبدیل میدان تاریخی نقاره خانه از یک گره ترافیکی به یک «ابر فضای شهری» یکپارچه و انسان محور است.
- موانع فضایی مانند حیاط بانک ملی حذف شده و گذرهای تاریخی و محورهایی نظیر خیابان ناصر خسرو به نفع پیاده مداری آزاد می شوند.
- همچنین با تزریق کاتالیزورهای اقتصادی نظیر بوتیک هتل ها و فضاهای خلاق، حیات مدنی و اقتصادی به محدوده های آسیب دیده بازمی گردد.
- تلفیق اصول معماری ایرانی-اسلامی با باززنده سازی میراث ناملموس نظیر آیین نقاره زنی، هویت و خاطره جمعی این مجموعه تاریخی را احیا می کند.

چکیده	مشخصات مقاله
مجموعه زندیه شیراز به عنوان شاهکاری از شهرسازی عصر کریم خان، در گذشته منظومه ای پیوسته از عملکردهای حکومتی، اقتصادی و مدنی بوده است. با ورود شتاب زده مدرنیته و مداخلات کالبدی مخرب، این انسجام فضایی دچار گسست شد و فضاهای پویایی چون «میدان نقاره خانه» به عرصه هایی منفعل و محصور در ترافیک تنزل یافتند. هدف این پژوهش، ارائه چارچوب عملیاتی بازآفرینی میدان نقاره خانه به عنوان مفصل ارتباطی ارگ و بازار و قلب تپنده حیات شهری شیراز است. این مطالعه با تکیه بر اصول معماری ایرانی-اسلامی و رویکردهای نوین بازآفرینی شهری زمینه گرا انجام شده است. یافته های تحقیق نشان می دهد که خروج این مجموعه از انزوای فضایی، اقداماتی نظیر حذف موانع کالبدی ناسازگار جهت هم پیوندی بصری، توسعه پیاده مداری و کاهش سلطه خودرو، احیای گذرهای تاریخی، بهره گیری از کاتالیزورهای اقتصادی و باززنده سازی میراث ناملموس (مانند آیین نقاره زنی) ضروری می نمود. در نتیجه، طرح جامع بازآفرینی مجموعه زندیه با عبور از نگاه مرمتی صرف و اتخاذ مدیریت مشارکتی، بستری را فراهم آورد تا میدان نقاره خانه نقش تاریخی خود را بازیافته و بار دیگر به فضای زنده خاطرات جمعی و تعاملات مدنی در زندگی معاصر شیراز تبدیل شود.	تاریخ ارسال ۱۴۰۵/۰۱/۲۵ تاریخ بازنگری ۱۴۰۵/۰۲/۲۰ تاریخ پذیرش ۱۴۰۵/۰۳/۰۸ تاریخ انتشار آنلاین ۱۴۰۵/۰۳/۳۱
	واژگان کلیدی بازآفرینی شهری مجموعه زندیه شیراز میدان نقاره خانه پیاده مداری

© [2026] نویسنده (گان).

نحوه ارجاع دهی به این مقاله

اسدی، محمدحسن. (۱۴۰۵). بازآفرینی میدان تاریخی نقاره خانه؛ تجدید حیات معماری زندیه شیراز. نشریه علمی مطالعات طراحی شهری ایران، ۳(۱)، ۳۸۶-۳۶۵.

آدرس پستی نویسنده مسئول: Asadi@shirazu.ir

Technical Report

Regeneration of the Historic Naqqareh Khaneh Square; Revitalization of Shiraz's Zandieh Architecture

Mohammad Hasan Asadi ¹

1. Mayor of Shiraz, Iran

Highlights

- By moving beyond piecemeal restoration, the Comprehensive Urban Regeneration Plan of the Zandieh Complex presents an integrated approach to resolve the spatial fragmentation caused by past incompatible interventions.
- The core focus of this plan is the transformation of the historical Naqqareh-khaneh Square from a vehicular traffic node into an integrated, human-centric "urban mega-space".
- Spatial barriers, such as the National Bank courtyard, are removed, and historical passages and axes like Nasser Khosrow Street are reclaimed in favor of pedestrianization.
- by introducing economic catalysts such as boutique hotels and creative spaces, civic and economic vitality is restored to the deteriorated areas.
- integrating Iranian-Islamic architectural principles with the revitalization of intangible cultural heritage, such as the Naqqareh-zani ritual, revives the identity and collective memory of this historical complex.

Abstract

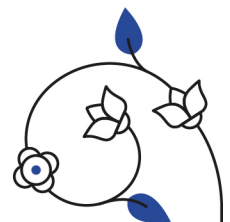
The Zandieh complex in Shiraz, as a masterpiece of urbanism from the Karim Khan era, was historically an integrated constellation of governmental, economic, and civic functions. With the hasty introduction of modernity and destructive physical interventions, this spatial coherence underwent fragmentation, and dynamic spaces such as "Naqqareh-khaneh Square" were degraded into passive realms dominated by traffic. The objective of this research is to present an operational framework for the urban regeneration of Naqqareh-khaneh Square as the spatial node connecting the Citadel and the Bazaar, functioning as the beating heart of Shiraz's urban life. This study is grounded in the principles of Iranian-Islamic architecture and contemporary approaches to contextual urban regeneration. The research findings reveal that to extract this complex from its spatial isolation, measures such as the removal of incompatible physical barriers to achieve visual connectivity, the expansion of pedestrianization and reduction of automobile dominance, the revitalization of historical passages, the utilization of economic catalysts, and the resuscitation of intangible heritage (such as the Naqqareh-playing ritual) were deemed essential. Consequently, by transcending a strictly restorative perspective and adopting participatory management, the Comprehensive Urban Regeneration Plan of the Zandieh Complex provided a framework for Naqqareh-khaneh Square to reclaim its historical role, transforming it once again into a vibrant space of collective memory and civic interaction within the contemporary life of Shiraz.

Article Info

Received 14/04/2026
Revised 10/05/2026
Accepted 29/05/2026
Available Online 21/06/2026

Keywords

Urban Regeneration
Zandieh Complex of Shiraz
Naqqareh-khaneh Square
Pedestrianization

© [2026] by the author(s).

Citation of the article

Asadi, M.H. (2026). Regeneration of the Historic Naqqareh Khaneh Square; Revitalization of Shiraz's Zandieh Architecture. *Iranian Urban Design Studies*, 3(1), 365–386.

Author Corresponding:

Email: Asadi@shiraz.ir

مقدمه

در دل بافت کهن شهر شیراز، مجموعه‌ی زندیه نه تنها یادگاری از شکوه معماری و شهرسازی عصر کریم خان است، بلکه گنجینه‌ای زنده از خاطرات جمعی، تعاملات اجتماعی و زیست مدنی ایران پیشامدرن به شمار می‌رود. میدان نقاره خانه، به مثابه‌ی یکی از مهم‌ترین مفاصل این منظومه‌ی فضایی، نقشی بی‌بدیل در سامان‌دهی حیات روزمره، برگزاری آیین‌های حکومتی و مردمی و پیوند میان ارکان قدرت، اقتصاد و فرهنگ ایفا می‌کرده است. اما ورود شتاب‌زده‌ی مدرنیته و مداخلات کالبدی ناهمگون در دوران معاصر، این هم‌پیوندی ارگانیک را به گسستی عمیق مبدل ساخته و میدان را از کانون پویایی به فضایی منفعل، محصور در ترافیک و فراموش شده تنزل داده است. بازآفرینی این عرصه‌ی تاریخی، فراتر از یک اقدام مرمتی صرف، نیازمند بازخوانی نظام‌مند از روابط ریخت‌شناختی، کارکردی و معنایی نهفته در بافت و ارائه‌ی راهبردی یکپارچه برای بازگرداندن نقش مدنی و هویتی آن است. موردپژوهی پیش‌رو، با تکیه بر اصول معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی و بهره‌گیری از رویکردهای نوین بازآفرینی شهری مبتنی بر سنت فرهنگی مکان، می‌کوشد تا ضمن واکاوی ریشه‌های تاریخی و تحلیل آسیب‌های وارده، چارچوبی عملیاتی برای احیای میدان نقاره خانه به مثابه‌ی قلب تپنده‌ی مجموعه‌ی زندیه و پل ارتباطی ارگ، بازار و فضاهای عمومی شهر ارائه دهد. هدف غایی این نوشتار، نه بازسازی صوری یک میدان، بلکه احیای «فضای گم‌شده‌ی» تعاملات انسانی، خاطرات جمعی و جریان حیات شهری در بستر اصیل تاریخی شیراز از طریق معماری است.

بیان مسئله: تراژدی گسست در قلب تاریخی شیراز

شهرها در طول حیات خود، همواره بستر تقابل سنت و مدرنیته بوده‌اند. بافت تاریخی شیراز، تنها مجموعه‌ای از بناهای خشتی، آجری و یادمان‌های تاریخی نیست؛ بلکه گنجینه‌ای زنده از خاطرات جمعی، فرهنگ غنی و زیست شهری است که در طول قرون متمادی، لایه به لایه شکل گرفته است. در قلب این بافت ارزشمند، «مجموعه زندیه» قرار دارد؛ شاهکاری بی‌بدیل از برنامه‌ریزی شهری در دوران حکومت کریم خان زند که با درهم آمیختن عملکردهای حکومتی (ارگ کریم‌خانی)، اقتصادی و تجاری (بازار وکیل و سراهای وابسته)، مذهبی (مسجد وکیل)، عمومی و بهداشتی (حمام وکیل)، دیوانی (دیوانخانه) و تشریفاتی (عمارت کلاه‌فرنگی و باغ نظر) و در نهایت فضاهای مدنی (میدان‌های توپخانه و نقاره خانه)، یک منظومه فضایی کاملاً پیوسته، ارگانیک و درهم تنیده را خلق کرده بود. در این ساختار فضایی، هیچ عنصری به صورت مجرد و ایزوله عمل نمی‌کرد و همه اجزا از طریق شبکه‌ای از گذرهای پیوسته و میدان‌گاه‌ها با یکدیگر در ارتباط بودند.

با این وجود، ورود شتاب‌زده مفاهیم شهرسازی مدرن در دوران پهلوی اول و دوم، سرآغاز گسست‌های کالبدی فاجعه‌باری در این منظومه‌ی هماهنگ بود. احداث خیابان کریم خان زند به عنوان یک شریان سواره‌رو که دقیقاً از وسط این مجموعه عبور کرد، انسجام فضایی بافت را شکافت. ساخت بناهایی با حریم‌های نامتجانس، مقیاس‌های ناهمگون و کاربری‌های غیرمرتبط، مانند ساختمان و حیاط بانک ملی، ارتباط بصری و فضایی میان ارگ، دیوانخانه و بازار را به کلی مخدوش ساخت.

اما عمیق‌ترین و کاری‌ترین زخم بر پیکره این بافت تاریخی، در سال ۱۳۷۳ خورشیدی و در جریان پروژه ناتمام خانه‌سازی در «محله موردستان» (در شمال غربی مجموعه) وارد شد. مداخله‌ای بولدورزی و از بالا به پایین که با تخریب وسیع و بی‌رحمانه ده‌ها خانه تاریخی و ارزشمند آغاز شد و پس از حدود شش ماه فعالیت تخریبی، به دلایل مختلف مدیریتی و اقتصادی به صورت نیمه‌کاره رها گردید. نتیجه این اقدام نسنجیده، تبدیل بخش عظیمی از بافت زنده و پویای شهر به زمین‌های بایر، فرار اجباری ساکنان اصیل و بومی، هجوم کاربری‌های ناسازگار (نظیر انبارهای ضایعات، عمده‌فروشی‌ها و پارکینگ‌های موقت) و در نهایت، مرگ حیات مدنی و شبانه در بخش‌های وسیعی از این محدوده بود. مسئله‌ی اصلی در فرآیند مطالعات بازآفرینی و احیای مجموعه‌ی زندیه، بررسی ریشه‌های این گسست و یافتن راهکاری جامع برای خروج این مجموعه از انزوای فضایی و ادغام هدفمند آن در ساختار پویای زندگی معاصر شیراز از طریق یک طرح بازآفرینی همه‌جانبه بوده است.

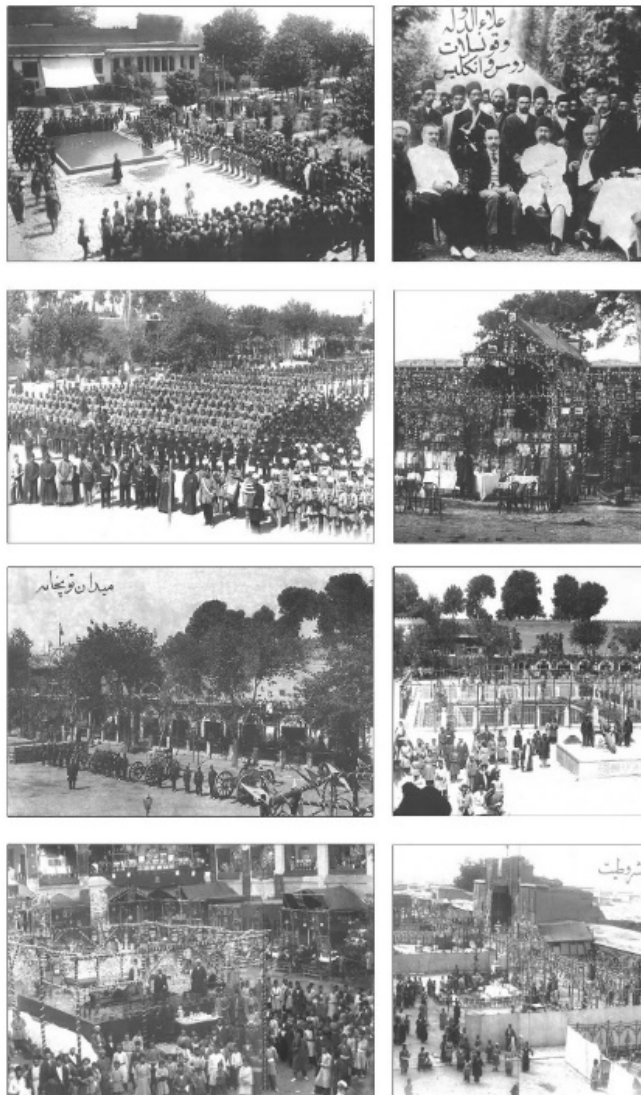

شناخت تحلیلی محدوده پروژه بازآفرینی مجموعه زندیه

نقش میدان تاریخی به عنوان قلب تپنده حیات مدنی و اجتماعی

مجموعه زندیه، از دیرباز نه تنها در کالبد شهر نقش اساسی داشته بلکه بستری برای زندگی روزمره و شکل‌گیری خاطرات جمعی مردم نیز بوده است. (شکل ۱) عملکرد حکومتی و تشریفاتی بخشی از میدان (نقاره خانه و توپخانه) که امروزه از بین رفته‌اند، تا مدت زمان زیادی همچنان در اذهان عمومی باقی مانده بود. چنانکه رسول پرویزی در داستانش به مراسم اعدام در آن اشاره می‌کند. عکس‌های قدیمی در زمان قاجار نیز نشان از برگزاری مراسم مشق نظام، مراسم استقبال اشخاص حکومتی و ... دارد.

مراسمی مانند پرده‌خوانی و تئاتر روحوضی نیز نمونه‌ای از مراسم مرسوم هستند که از دیرباز در این فضاهای مجموعه زندیه برگزار می‌شده‌اند. فضاهای دیگر مجموعه نیز مانند خیابان ۲۲ بهمن که در گذشته شاپور نام داشته، کوچه چاپارخانه، فلکه شهرداری و دروازه اصفهان، در زندگی روزمره مردم نقش داشته‌اند و با اینکه در مواردی عملکرد آنها و یا شکل فضایی آنها تغییر کرده است، مانند از بین رفتن میدان دروازه اصفهان و یا گاراژ هند و ایران، کماکان این عملکردها در خاطر مردم حفظ شده است. (شکل ۲)

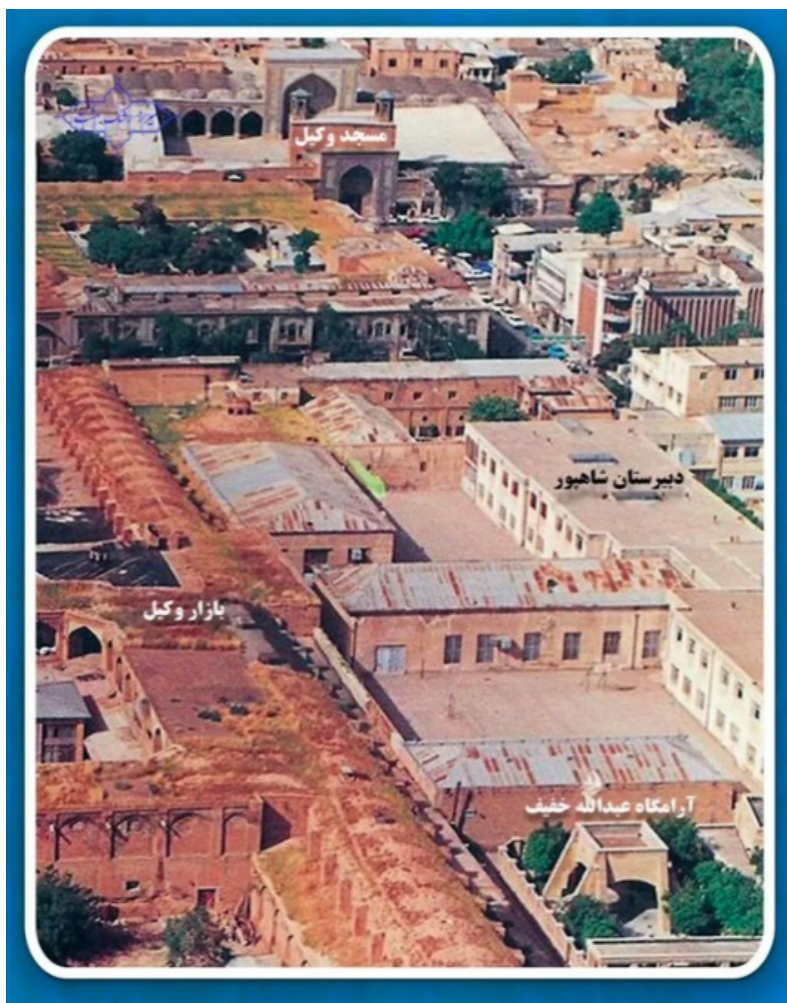
شکل شماره ۲. عکس رویدادهای اجتماعی در گذشته (منبع: شرکت مشاور ره‌پو، ۱۳۹۵)

رسالت مدیریت شهری شیراز

بر اساس اسناد «برنامه و طرح جامع بازآفرینی مجموعه زندیه شیراز»، رسالت اصلی مدیریت شهری صرفاً نگهداری و مرمت چند بنای تاریخی نیست؛ بلکه راهبری یک «فرایند یکپارچه بازآفرینی شهری» است تا این مجموعه به پهنه‌ای تاریخی، زنده و پیوسته تبدیل شود. در این راستا، اعمال رویکرد «حفاظت محور» در بخش‌های کلیدی و بازخوانی تاریخی با رویکرد زمینه‌گرا در محدوده‌های تخریب‌شده تا هرگونه مداخله با هویت کالبدی شیراز سازگار باشد، از اولویت‌های اساسی بود. برای تحقق این اهداف کلان، مدیریت شهری موظف بود از رویکردهای جزیره‌ای عبور کرده و با استقرار یک سیستم مدیریت مشارکتی و بین‌نهادی میان شهرداری، دولت، میراث فرهنگی و بخش خصوصی، موانع موجود نظیر تداخل مسئولیت‌ها را برطرف سازد.

در کنار ابعاد مدیریتی و حفاظتی، احیای کارکردهای اصلی و عملکرد بخشی به مجموعه از طریق بازگرداندن رونق به بخش‌های سکونت، تجارت و گردشگری به عنوان بازوی محرک این طرح دنبال شد. این رسالت شامل اقدامات عملی گسترده‌ای همچون مرمت سراها و تیمچه‌ها، ایجاد مراکز اقامتی، فعال‌سازی حیات شبانه، بازسازی فضاهای شهری مهم و تعاملی نظیر میدان توپخانه و میدان مشق، و همچنین احیای سکونت در محله‌هایی چون موردستان است. علاوه بر این، توسعه زیرساخت‌ها با اولویت‌دهی به پیاده‌مداری، ارتقای کیفیت مسیرها و پیوند مجموعه با شبکه حمل‌ونقل عمومی پایدار تضمین می‌کند که حفاظت از میراث تاریخی با ارتقای کیفیت محیطی و پویایی همه‌جانبه‌ی شهری به خوبی همگام شود. (شکل ۴)

شکل شماره ۳. مستحدثات مجموعه میدان نقاره خانه تاده‌ی هفتاد شمسی

شکل شماره ۴. شناخت فضاهای شاخص در سایت پروژه زندیه (مأخذ: مشاور پارامدان، ۱۳۹۵)

شکل شماره ۵. تحلیل یکپارچه سایت پروژه زندیه و تعیین سکانس‌های مکث و خلق فضاهای شهری (مشاور پارامدان، ۱۳۹۵)

با توجه به برداشت‌های میدانی و مصاحبه‌ها و پرسشنامه‌ها در سایت، مسائل و امکانات موجود محدوده مجموعه زندیه احصا شده‌اند. تحلیل‌ها نشان می‌دهند که مجموعه زندیه علیرغم نشانه‌های شاخص و مکان‌های تداعی‌کننده خاطرات جمعی، با مشکلاتی از قبیل آشتگی کالبدی، ترافیک، فرسودگی ابنیه و ناامنی روبرو بوده‌اند. (شکل ۵)

مبانی نظری پروژه

بازآفرینی شهری مبتنی بر ارزش‌های میراث فرهنگی و بافت‌های تاریخی

مجموعه زندیه، در بافت فرهنگی تاریخی شیراز، به عنوان بخشی از محله درب شازده و موردستان شناخته می‌شده است. این محلات و گذرها با اسامی خاص خود که بعضاً برگرفته از اصناف موجود در محله و یا نام بزرگان آن محله بوده که هنوز حفظ شده و در ذهن شیرازی‌های قدیم مانده است. (شکل ۶)

مانند گذر چاپارخانه یا کوچه ده‌بزرگی و ... برای ارزیابی تصویری ذهنی مجموعه زندیه علاوه بر جمع‌آوری اطلاعات از طریق تکمیل پرسشنامه میان شهروندان در گروه‌های سنی مختلف، اطلاعات موجود در آثار نویسندگان شیرازی نظیر: سیمین دانشور، ابراهیم گلستان و رسول پرویزی نیز احصا و بررسی شده است که دربرگیرنده بازتاب افکار این شخصیت‌ها از فضاهای شهری شیراز بوده‌است.

شکل شماره ۶. موقعیت پروژه زندیه در نقشه قدیمی محله بندی شیراز

مؤلفه‌ها و ویژگی‌های معماری زندیه

اصل محصور کردن فضا، نخستین اصل حاکم بر طراحی فضاهای شهری کهن ایرانی بوده است. بطوریکه اگر فضا به شکل مطلوبی محصور نشود، نمی‌توان به یک مکان شهری جذاب دست یافت. نحوه محصور شدن از نظر ابعاد و اندازه، شکل، دسترسی، بدنه محصورکننده و مانند آن متفاوت است (توسلی، ۱۳۷۶: ۲۶-۲۷). در میدان نقاره خانه، بدنه محصورکننده متشکل از طاق، نماها و جداره بازار وکیل شمالی است و عناصر متباین آرامگاه خفیف، دیوانخانه، جباخانه و حائلی منعطف از جنس اختلاف ارتفاع فضایی و پوشش گیاهی است برای اینکه تمرکز دید را کماکان به سمت ارگ نگه دارد.

اصل تباین؛ یکی از اصول پایه‌ای در معماری ایرانی است. فضاهای متباین فضاهایی هستند که از نظر خصوصیات عرض و طول و ارتفاع از طرفی، و عناصر و اجزاء محصورکننده از طرف دیگر با یکدیگر تفاوت دارند. معماری زندیه در خلق فضاهای شهری این عصر، دارای گنجینه‌ای از فضاهای متباین و متفاوت می‌باشد و ارزشمندی این فضاهای متباین در این است که از یکنواختی رها می‌شوند. (شکل ۷) ناهمگونی عناصر و فضاهای شهری و در عین حال آهنگین بودن آندر ارتباط با دیگر عناصر و فضاها، اصلی است که فضای شهری را از یکسانی، یکدستی و بی‌هویتی می‌رهاند (حبیبی، ۱۳۸۲: ۱۰۵).

شکل شماره ۷. محدوده ی پروژه ی بازآفرینی مجموعه ی زندیه

شکل شماره ۸. دیاگرام تحلیل فضایی محدوده پروژه زندیه (مأخذ: مشاور پیراز، ۱۳۹۵)

اصل سادگی؛ معماری ایران سهل و ممتنع است. ترکیب فضایی در شهرهای کهن ایران همانقدر ساده‌اند که باغ‌های ایرانی. تنها اجزای آجرکاری و کاشی‌کاری نیستند که به معماری ایران غنا می‌بخشند، بلکه سادگی ترکیب توده ساختمانی و فضا در معماری و شهر ایرانی نیز موجب غنای معماری می‌شوند (توسلی، ۱۳۷۶: ۳۵). فضاهای میدان مانند که عناصر مختلف را در شهر و در مرکز آن به هم پیوند می‌دهند واجد خصوصیت پویایی و ایستایی هستند. راسته بازار حالتی پویا و متحرک دارد که با رسیدن به فضای میدان، خصوصیت ایستا و توقف پیدا می‌کند (توسلی، ۱۳۷۶: ۵۰). در عین اینکه تمرکز دید را به سمت ارگ رهنمون می‌سازد. قرار گرفتن عناصر متمایز کالبدی و یا کارکردی پیرامون فضای میدان به آن اعتبار مکانی می‌بخشد. (شکل ۸)

اصل ترکیب؛ در صورتیکه بناهای مختلفی با هم ترکیب شوند و فضایی را محصور کنند، لازم است مابین این بناها آنچنان هم‌آهنگی از نظر وحدت شکل برقرار باشد که بدنه محصور کننده علی‌رغم تشکل از ساختمان‌های مختلف صورتی پیوسته داشته باشد (همان، ۱۳۷۶: ۷۳). همان‌گونه که سر درب ورودی به دیوانخانه در آهنگی موزون و پیوسته با سر درب آرامگاه عبدالله خفیف، در جداره پیوسته میدان به گفتگو نشسته است. این خصوصیت هم‌آهنگ کننده و پیوند دهنده عناصر متباین و گاه متضاد، همان هویت معماری زندیه شیراز است.

ریشه های تاریخی میدان نقاره‌خانه؛ کانون تپنده حیات مدنی در عصر زندیه

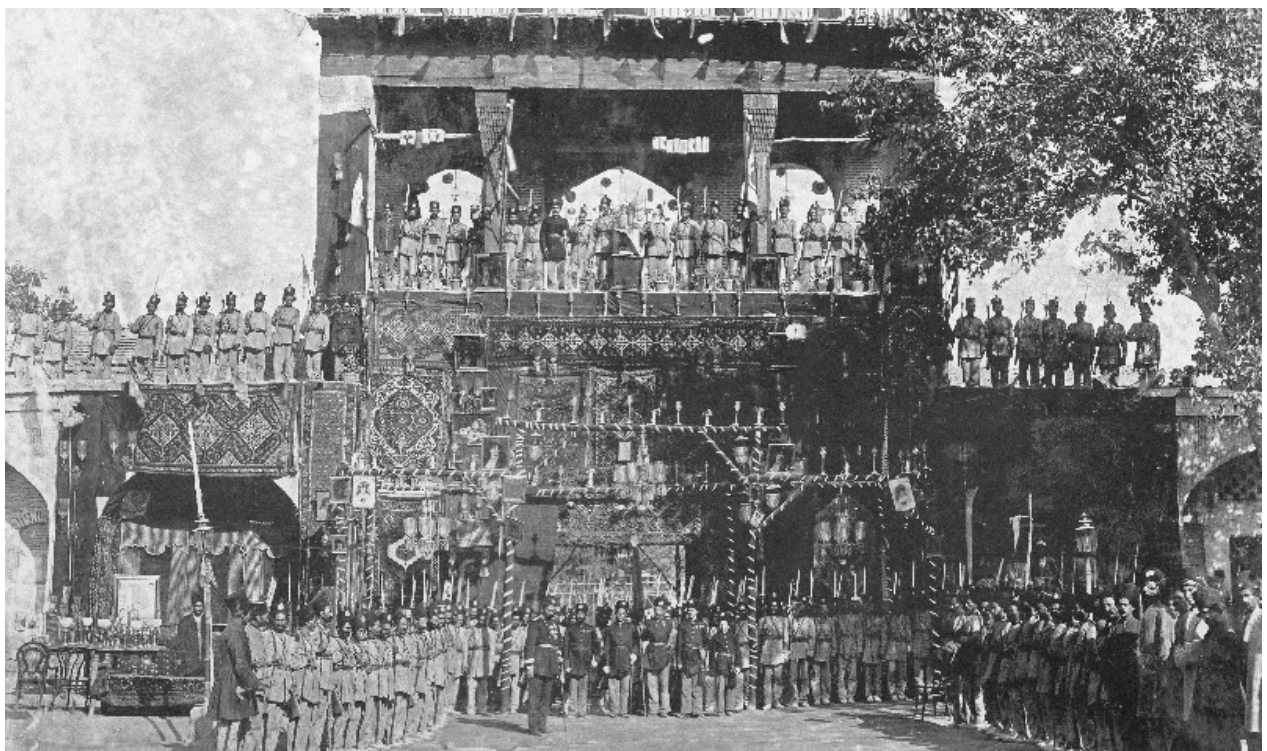
میدان، در گذشته مجموعه ای سرزنده بود که با در نظر گرفتن فضاهای جمعی و گذرهای متنوع، نه تنها موجب تنوع و حیات اجتماعی در بافت می‌شده است و امکان مکث و تعاملات اجتماعی را برای بازدیدکنندگان فراهم می‌کرده است، بلکه این فضاها به گونه‌ای طراحی می‌شده‌اند که در آنها امکان برگزاری مراسم سنتی و آیینی و رویدادهای جمعی مردم شیراز نیز وجود داشت. به این ترتیب بازدیدکنندگان در این فضاها، نه تنها اوقات فراغت خود را می‌گذرانند بلکه، در عین حال فرهنگ، سنت‌ها و آداب و رسوم مردم شیراز را نیز می‌آموختند. (شکل ۹)

میدان در شهر کهن ایرانی، مجموعه‌ای واجد هویت بود که پیرامون آن عناصر کالبدی و کارکردی شاخص شهر قرار می‌گرفتند و یا در جوار نقاطی مهم نظیر دروازه‌ها شکل می‌گرفته است. در طراحی میدان‌ها، دید و منظر به سمت بناها و عناصر شاخص و بارزش شهری مانند

مجموعه ارگ و شاهچراغ، نیز تقویت می شده است. در صورت ایجاد مستحدثات جدید بناها و گذرهای نوبنیاد نیز همسو با بافت تاریخی زمینه و الگوهای معماری ساختمان های واجد ارزش موجود ایجاد می شده اند و گاه همه ی مجموعه از نقطه ای تحت عنوان برج نظرگاهی قابل رؤیت بود و امکان دریافت دید گسترده به بافت فرهنگی و تاریخی برای بازدیدکنندگان مهیا می شده است.

مجموعه ی شهری زندیه در شیراز کهن به لحاظ دسترسی کاملاً نفوذپذیر طراحی شده بود. از این رو در بازطراحی فضاهای شهری دوره زندیه و به طور اخص بازآفرینی میدان نقاره خانه، علاوه بر توجه به اصول خلق فضای شهری پیاده محور و رعایت اصالت فضای تاریخی، دسترسی های اضطراری و خدمات رسانی نیز برنامه ریزی و اجرا شده است. اما فضا به طور کلی پیاده مدار بازآفرینی شده است. دسترسی سواره به مجموعه ی زندیه نیز از طریق محورهای آرام سازی شده و در نظر گرفتن پارکینگ زیرزمین برنامه ریزی و اجرا شده است.

در فرآیند باززنده سازی مجموعه ی زندیه و احیای میدان توپخانه، خوانایی در مجموعه بعنوان یک اصل اساسی رعایت شده است؛ به این ترتیب که با کاربری های شاخص و عناصر نشانه ای از سایر نقاط شهر به راحتی قابل دستیابی است. در این عرصه، ارتباط میان فضاهای عمومی و تاریخی مانند میدان توپخانه، بازار وکیل و دیوانخانه، بانک ملی و در مقیاسی فراتر، با ارگ کریم خان از طریق مسیرهای متنوع پیاده نیمه باز و باز تقویت شده است به گونه ای که یادآور انسجام تاریخی گذشته شان باشد.

شکل شماره ۹. عکس قدیمی سان نظامی در نقاره خانه

بازخوانی نقش میدان نقاره خانه در ساختار ارگانیک و سیاسی شیراز کهن در ارتباط با عناصر پیرامونی

کارستن نیبور، جهانگرد، نقشه نگار و ریاضیدان آلمانی که در جریان سفرش به ایران در دوره کریم خان زند، در سال ۱۷۶۵ میلادی از شیراز دیدن کرد، در شرح توصیف خود از میدان شمالی باغ نظر، از «ساختمان باریک و بلندی» نام می برد که نوازندگان طبل و دهل و نی بک در بالای آن می ایستند و می نوازند (نیبور، ۱۳۵۴: ۶۹). مؤلف تاریخ بافت قدیمی شیراز هم به نقل از یک کتاب خطی، به وجود «میدانی وسیع» و «نقاره خانه ای رفیع» در کنار بازار وکیل اشاره می کند (افسر، ۱۳۷۴: ۱۸۵). او اشاره می کند که «در طرف غرب بازار وکیل میدانی وسیع قرار داشت که قسمت شرقی آن را میدان نقاره خانه و قسمت غربی آن را میدان توپخانه می نامیدند» (همان: ۲۱۷). نقاره خانه و تقاره زن ها پس

از پایان عملیات عمرانی کریم خان همچنان برقرار بوده‌اند به نحوی که فرانکلین که بعد از فوت کریم خان به شیراز آمده هم از آنها یاد کرده است (فرانکلین، ۱۳۵۸: ۱۸).

میدان و عمارت نقاره خانه در محل قبرستان قدیمی شهر احداث شده بود که قدمت آن به قرن چهارم هجری می‌رسید. مشهورترین شخصیتی که در این قبرستان به خاک سپرده شده بود، ابوعبدالله محمدبن خفیف شیرازی (ملقب به شیخ کبیر) بود. ابن خفیف را نخستین کسی دانسته‌اند که آیین تصوف را به شیراز آورد. رباط و خانقاه او که تا سال‌ها محل تدریس عرفا و دانشمندان بود، حجره‌ها و موقوفات فراوان داشت و آرامگاه او که در دوره دیلمیان ساخته شده بود، محل گردهمایی هفتگی شیرازیان صاحب نام بود (لیمبرت، ۱۳۸۷: ۲۵ و ۱۲۸ و ۱۳۸) ابن بطوطه ابن خفیف را پیشوای همه بلاد فارس می‌شمرد که فقها و قضات هفته‌ای یک بار در مدرسه و زاویه ابن مقبره گرد می‌آیند (ابن بطوطه، ۱۳۷۶، ج ۲: ۲۶۲). گرچه بنای رباط و خانقاه به دستور کریم خان جزئی از میدان نقاره خانه درآمد. به شرح حال ابن خفیف در تذکره الاولیای عطار نیز پرداخته شده است. به گواه تذکره دولتشاه سمرقندی و آثار بدیع الزمان فروزانفر و ذبیح الله صفا، چنین به نظر می‌رسد که سده‌ی پس از سال‌ها سفر و سیاحت، در حدود سال ۶۵۵ هجری قمری به شیراز بازگشت و در خانقاه (آرامگاه) ابوعبدالله خفیف مجاور شد و ساکن گردید. فضای شهری میدان در شهرسازی کهن ایرانی، کارکردهای متفاوتی داشته‌اند، از جمله: میدان‌های عمومی (سبزه میدان‌ها)، میدان‌های تجاری (برای خرید و فروش فرآورده یا کالا)، میدان‌های حکومتی (میدان ارگ و نقش جهان)، میدان‌های نظامی (میدان مشق و توپخانه)، میدان‌های ورزشی (میدان اسب دوانی و چوگان) و یا میدان‌گاه‌های محله‌ای. برخی میدان‌ها حکومتی و تشریفاتی بوده‌اند و برای اعلام فرمان‌های رسمی، احکام عزل و نصب و اعلان‌های حکومتی کارکرد داشته‌اند (سلطان-زاده، ۱۳۸۹: ۸۲) و در زمان‌های خاص مراسم آئینی به صورت جمعی در آنها برگزار می‌شده است، میدان نقاره خانه شیراز، از این دست میادین به شمار می‌رود.

شناخت بستر پروژه: موانع، ظرفیت‌ها و اسناد تاریخی میدان نقاره خانه

مجموعه زندگی، در گذشته، مجموعه منسجمی متشکل از فضاهای باز، نیمه باز و بسته بوده است. (شکل ۱۰) این فضاها، عملکردهای متفاوتی مانند بازار، ارگ به عنوان مرکز حکومتی و باغ و در تعامل با یکدیگر فعالیت می‌کرده است. میدان‌های نقاره خانه و توپخانه بعنوان، به عنوان فضای عمومی هم عملکرد حکومتی داشته و هم به عنوان فضای فعال شهری استفاده می‌شده‌اند و محصوریت و ارتباط آنها با بناهای پیرامون از طریق رواق‌ها تأمین می‌شده است. انسجام این مجموعه در دوران پهلوی با احداث خیابان زند و ساختمان‌های جدید، مورد تهدید جدی واقع شد. یکی از دلایل تاثیرگذار در رونق عملکردی میدان نقاره خانه در گذشته، ارتباطی بود که از طریق درب ورودی به بازار وکیل شمالی ایجاد می‌شد. به همین دلیل احیای این ارتباط یکی از مهم‌ترین اقدامات تشخیص داده شده است.

شکل شماره ۱۰. ساختار مجموعه در طول زمان (مأخذ: مهندسین مشاور پارامدان، ۱۳۹۵)

بازخوانی ریخت‌شناسانه میدان نقاره خانه به مثابه کانون گم‌شده حافظه شهری

در تاریخ شهرسازی ایران، میدان‌ها صرفاً فضایی برای عبور و مرور نبوده‌اند، بلکه مهم‌ترین مفاصل کالبدی و اجتماعی شهر محسوب می‌شدند. در ساختار فضایی زندگی، دو میدان «توپخانه» و «نقاره خانه» نقش محوری ایفا می‌کردند.

میدان نقاره خانه در گذشته مفصل اصلی ارتباطی میان نهاد حکومت (ارگ کریم خانی) و نهاد اقتصاد مدنی (بازار وکیل) به شمار می رفته است. این میدان، بستر رویدادهای آیینی، فرهنگی، اعلام فرامین حکومتی و جشن های ملی بوده است. صدای نقاره ها در هنگام طلوع و غروب آفتاب، ریتم زندگی شهری را تنظیم می کرد.

در تحلیل فضایی طرح بازآفرینی جدید، «میدان های واقع در مجموعه ی زندگی» نه به عنوان یک فلکه ترافیکی، بلکه به عنوان یک ابرفضای شهری یکپارچه تعریف می شوند که از درهم آمیختن و احیای مجدد دو میدان تاریخی توپخانه و نقاره خانه شکل می گیرند. راهبرد کالبدی برای احیای این میدان ها شامل موارد زیر است:

۱. ایجاد جداره های شهری یکپارچه با غلبه کاربری های تجاری خرد و فرهنگی.
 ۲. توسعه فضاهای پیاده محور و سنگ فرش های پیوسته به جای آسفالت، جهت کند کردن حرکت سواره و اولویت دادن به پیاده.
 ۳. هماهنگی مصالح نما، کف سازی و مبلمان شهری با زمینه ی تاریخی پیرامون (استفاده از آجر، سنگ گندمک و چوب).
- در بازتعریف فضایی میدان نقاره خانه، هدف غایی این بوده است که میدان نقاره خانه از یک فضای فراموش شده، دارای گسست بصری و تحت سلطه ی کامل خودروهای عبوری، مجدداً به کانونی خوانا، فعال، خاطره انگیز و انسان محور در قلب ساختار زندگی تبدیل شود. (شکل ۱۱)

شکل شماره ۱۱. مجموعه زندیه (منبع: نقشه فیروز میرزا، ۱۳۰۲)

رویکردها و راهبردهای طراحی شهری در پروژه احیای میدان نقاره خانه

بر اساس چشم‌انداز تعریف شده در طرح، مجموعه زندیه باید دوباره به قلب تپنده رویدادهای شهری، گردشگری و فرهنگی فراشهری تبدیل می‌شد. برای تحقق این مهم، راهبردهای کلان زیر تدوین شده است:

یکم) اتخاذ رویکرد پیاده‌مداری و تسخیر فضا به نفع شهروندان

- کاهش سلطه خودرو و نفوذپذیری سواره، اصلی‌ترین پیش شرط بازآفرینی است. برنامه‌های این بخش شامل:
- تبدیل خیابان ناصرخسرو به یک محور کامل پیاده‌راهی: این خیابان به دلیل پتانسیل بالای تجاری، ظرفیت تبدیل شدن به یک راسته کاملاً پیاده و گردشگری را داراست.
- پیاده‌راه‌سازی خیابان ۲۲ بهمن: با تمرکز بر اولویت حرکت عابر پیاده از گذر پنجم به سمت جنوب.
- ساماندهی خیابان کریم‌خان زند: تأمین فضاهای ایمن، عریض و گسترده برای عابران پیاده و ایجاد مسیرهای اختصاصی دوچرخه‌سواری، همراه با آرام‌سازی ترافیک در مجاورت آثار تاریخی.

دوم) مدیریت مشارکتی و واگذاری فضا به نهادهای مدنی

بازآفرینی پایدار بدون حضور مردم ممکن نیست. در طرح پیشنهاد شده است که با استفاده از ظرفیت نهادهای مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد، مدیریت فضاها (مانند میدان توپخانه، میدان مشق و خانه‌های تاریخی در معرض خطر) به صورت مشارکتی اداره شود. برگزاری نشست‌های مردمی جهت جلب مشارکت جامعه محلی در فرآیند نگهداری و بهره‌برداری اقتصادی از فضاها، از ارکان این راهبرد است.

معرفی و ارائه پروژه بازآفرینی میدان تاریخی نقاره‌خانه با رویکرد احیای معماری زندیه

برای تبدیل راهبردهای تئوریک به واقعیت‌های ملموس فضایی، طرح اجرایی پروژه ارائه شده توسط شهرداری شیراز دست به مداخلات جسورانه و بی‌سابقه اما اصولی زده است. محورهای اجرایی این طرح به شرح زیر است:

حذف موانع کالبدی ناسازگار و هم‌پیوندی مجدد فضایی

شکل شماره ۱۲. طراحی سایت پروژه میدان نقاره خانه

یکی از رادیکال‌ترین و در عین حال ضروری‌ترین اقدامات عملیاتی طرح برای اتصال مجدد ارگ کریم‌خانی به بدنه بازار، «حذف پارک ابوذر» و آزادسازی فضاهای الحاقی نامتجانس چون «حیاط ساختمان بانک ملی» بوده است. پارک ابوذر اگرچه در زمان آغاز عملیات اجرایی طرح، فضای سبز بود، اما از منظر ریخت‌شناسی تاریخی، یک لکه الحاقی محسوب می‌شد که مسیرهای تاریخی را مسدود می‌نمود. حذف این موانع، بستر لازم را برای احیای هندسه میدان‌های توپخانه و نقاره‌خانه فراهم آورده است و پس از دهه‌ها، ارتباط بصری و فضایی میان دیوانخانه، بازار، ارگ و باغ نظر (عمارت کلاه‌فرنگی) مجدداً برقرار شد. (شکل ۱۲)

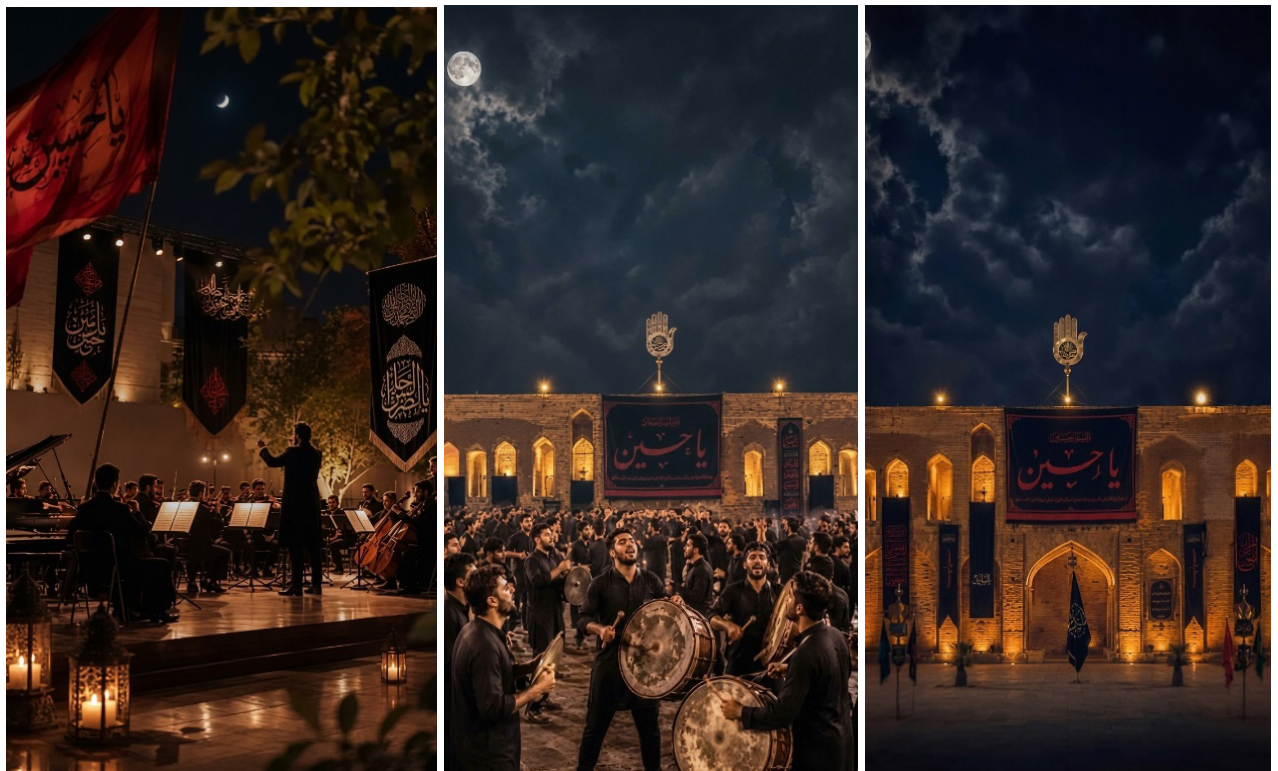
احیای گذرها و مسیرهای دسترسی تاریخی

بسیاری از گذرهای تاریخی که شریان‌های حیاتی اقتصاد محلی بوده‌اند، مسدود شده‌اند. طرح، برنامه بازگشایی و احیای این شبکه‌های موبیرگی را در دستور کار دارد که شامل: گذر چاپارخانه، گذر نعلبندی، گذر مهم پست و تلگرافخانه، و کوچه محتشمی است. بازگشایی این مسیرها، نفوذپذیری بافت را به شدت افزایش می‌دهد.

بازآفرینی عرصه عمومی: پروژه میدان نقاره‌خانه و پیاده‌راه‌سازی

اقدام کلیدی در بخش کالبدی، حذف مداخلات مخل و بازآرایی سلسله‌مراتب دسترسی است. تبدیل مسیرهای سواره به محورهای پیاده مدار با حفظ دسترسی محدود سواره (مانند خیابان ناصرخسرو) و برگزاری نمایشگاه‌های دوره‌ای هنر و صنایع دستی در محدوده میدان مشق، به بازگشت مقیاس انسانی به شهر کمک نموده‌است.

باساماندهی فضاهای رهاشده و حذف پارک محصور ابوذر، «میدان نقاره‌خانه» در مقام یک پلازای شهری مدرن باریشه‌های تاریخی متولد شده است. این فضا به عنوان کانون اتصال بازار وکیل شمالی به ارگ، جریان متراکم انسانی را در خود توزیع کرده و نقش تاریخی خود را به عنوان مفصل شهری بازمی‌یابد. (شکل ۱۳)

شکل شماره ۱۳. تصاویر رویدادهای برگزار شده در میدان نقاره خانه

توسعه کاتالیزورهای اقتصادی و صنایع خلاق

مادامی که اقتصاد بافت تاریخی حول محور انبارهای ضایعات بچرخد، بازآفرینی شکست خواهد خورد. طرح اکیداً پیشنهاد می‌کند که انبارهای متروکه و آسیب‌رسان در محدوده پیرامونی «بازار نو» در فرآیندی بطئی و برنامه ریزی شده، با مشوق‌های اقتصادی، تغییر کاربری دهند. جایگزینی این فضاها با کاربری‌های محرک توسعه (کاتالیزور) از جمله موارد زیر می‌تواند در بازآفرینی عملکردی مجموعه نقش آفرینی کند:

- واحدهای تجاری خرد و صنایع دستی لوکس.
- کاربری‌های پذیرایی (کافه‌ها، رستوران‌های سنتی و شربت‌خانه‌ها)
- فضاهای اقامتی نظیر بوتیک هتل‌ها در خانه‌های تاریخی بازمانده
- گالری‌های هنری و استودیوهای صنایع خلاق

باززنده‌سازی رویدادهای ناملموس و میراث معنوی

کالبد شهری بدون روح فرهنگ، مرده است. یکی از جذاب‌ترین بخش‌های طرح، احیای حافظه تاریخی از طریق بازخوانی رویدادهای ناملموس است. به عنوان مثال، برنامه‌ریزی برای برگزاری مجدد مراسم آیینی نقاره‌زنی در میدان احیا شده نقاره‌خانه، می‌تواند به یک جاذبه بی‌بدیل گردشگری در سطح ملی و بین‌المللی تبدیل شود. همچنین استفاده از سیستم‌های حمل‌ونقل توریستی آرام و همخوان با بافت تاریخی (مانند کالسکه، اسب و خودروهای برقی کوچک) در شبکه معابر پیاده‌راهی پیرامون ارگ و بازار، از دیگر برنامه‌های عملیاتی است. در زمان رویدادهای آیینی مذهبی و اعیاد، عرصه‌ی فضای شهری نقاره‌خانه، عرصه‌ای مناسب خواهد بود برای برگزاری مراسمی نظیر: تعزیه، عزاداری‌های سنتی اقوام، اجرای موسیقی فاخر و همساز با فرهنگ سنتی حاکم بر این مکان.

سیرتدوین طرح جامع تا اجرا و بهره‌برداری

ساماندهی مجموعه زندیه شیراز طی دهه‌های گذشته به یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مدیریت شهری این شهر تبدیل شده بود. این مجموعه، به عنوان یکی از برجسته‌ترین و ارزشمندترین میراث‌های معماری شیراز، همواره در چارچوب ضوابط و مقررات ناظر بر عرصه و حریم آثار تاریخی، با مسائل و محدودیت‌های متعددی در زمینه حفاظت، نگهداری و مداخله‌های کالبدی در پیرامون خود مواجه بود. از این رو، هرگونه برنامه‌ریزی برای مداخله در این محدوده، مستلزم ملاحظات دقیق میراثی و شهری بود.

در دهه‌های نخستین قرن گذشته و تحت تأثیر رویکردهای مدرنیستی در مواجهه با بافت‌های تاریخی، مداخلات کالبدی گسترده‌ای همچون خیابان‌کشی‌های جدید و احداث ساختمان‌های دولتی در عرصه و حریم این مجموعه صورت گرفت؛ مداخلاتی که به تخریب بخشی از اجزای تاریخی و تضعیف یکپارچگی کالبدی آن به عنوان یک کلیت واحد انجامید. در دهه‌های بعد نیز، با وجود تدوین طرح‌ها و برنامه‌های متعدد برای ساماندهی این مجموعه و محدوده بلافاصله آن، بخش قابل توجهی از نتایج این مداخلات به گسست فضایی، تضعیف پیوستگی عناصر تاریخی و کاهش بخش‌هایی از بافت مسکونی مجاور منجر شد. با این حال، اقدامات صورت گرفته در راستای حفاظت و احیای تک‌بناهای شاخص محدوده، از جمله بازار تاریخی وکیل، ارگ کریم‌خانی، مسجد وکیل و باغ نظر، نقش مهمی در تداوم حیات میراثی این مجموعه ایفا کرد.

با توجه به اهمیت مجموعه زندیه در مقیاس ملی و جهانی و ضرورت سامان بخشی به محدوده‌ای که طی چندین دهه با مسائل کالبدی و عملکردی متعددی مواجه بود، شهرداری شیراز در سال‌های اخیر با اتخاذ رویکرد «بازآفرینی شهری» زمینه تدوین یک طرح جامع را فراهم کرد. این طرح با هدف صیانت از منابع و دارایی‌های میراثی موجود در محدوده، و نیز پاسخ‌گویی به نیازهای معاصر شهروندان و گردشگران، برای عرصه‌ای به وسعت تقریبی ۳۰ هکتار تهیه شد. «طرح جامع بازآفرینی مجموعه زندیه شیراز» پس از حدود چهار سال پیگیری و تلاش مستمر، سرانجام به تصویب مراجع ذیصلاح و کمیسیون ماده پنج استان رسید و به عنوان مهم‌ترین سند فرادست، مبنای برنامه‌ریزی‌ها و اقدامات اجرایی بعدی قرار گرفت. تهیه و تصویب این طرح را می‌توان یکی از مؤثرترین اقدامات مدیریت شهری در راستای انسجام بخشی به مجموعه زندیه و محدوده پیرامونی آن در دهه اخیر دانست.

شکل شماره ۱۴. دید پرنده از طرح میدان نقاره خانه

هم‌زمان با پیگیری فرایند تصویب طرح جامع، شهرداری شیراز با هماهنگی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان فارس و سایر نهادهای ذی‌ربط، تهیه و اجرای طرح‌های موضعی و پروژه‌های ساماندهی و مرمت را نیز در سطح محدوده در دستور کار قرار داد. از جمله این پروژه‌ها می‌توان به ساماندهی میدان شهدا، مرمت و بازآفرینی سراهای متصل به بازار وکیل، پیاده‌راه‌سازی خیابان ناصرخسرو و ساماندهی و مرمت کف و جداره خیابان‌ها و معابر پیرامونی مجموعه، از جمله خیابان‌های طالقانی، پیروزی، ۲۲ بهمن، هجرت و فرهنگ، و نیز کوچه‌های چاپارخانه و پارک هتل اشاره کرد. این اقدامات پس از طی مراحل طراحی، هماهنگی، اجرا و تکمیل، به بهره‌برداری رسیدند و زمینه را برای ارتقای کیفیت محیطی، بهبود دسترسی‌ها، تقویت خوانایی فضایی و حفاظت مؤثرتر از ارزش‌های تاریخی مجموعه فراهم کردند.

نتیجه‌گیری

مجموعه زندیه شیراز و مفصل‌های ارتباطی آن از جمله میدان نقاره‌خانه، نمادی روشن از فراز و نشیب‌های تحولات شهرسازی ایران در رویارویی با پدیده مدرنیته شتاب‌زده و توسعه آمرانه هستند. همان‌طور که در مسیر این موردپژوهی و با تکیه بر اسناد طرح در مجموعه‌ی مدیریت شهری تشریح شد، مسئله اصلی و بحران فعلی این محدوده با ارزش تاریخی، صرفاً فرسودگی چند بنا یا تخریب فیزیکی نبوده‌است؛ بلکه چالش اصلی، «ازهم‌گسیختگی شبکه ارتباطی و مرگ حیات مدنی» میان ارکان اصلی شهر شامل: بازار، ارگ، مساجد، خانه‌ها و فضاهای شهری است. طرح جامع بازآفرینی تدوین‌شده توسط شهرداری شیراز به روشنی اثبات می‌کند که پاسخگویی به این بحران پیچیده، تنها در گرو مطالعه موشکافانه ریخت‌شناسی شهری (کالبدشکافی از طریق عکس‌های هوایی دهه‌های ۳۰ تا ۵۰ شمسی) و درک و دریافت سیستماتیک از آسیب‌های چندوجهی منطقه است. با اتکا به راهبردهای عملیاتی نظیر پیاده‌راه‌سازی گسترده محورهایی چون ناصرخسرو، حذف جسورانه موانع الحاقی نظیر پارک ابودر، مهار نفوذ کاربری‌های مزاحم و انبارها به محله موردستان و در نهایت، تزریق مجدد کاربری‌های مسکونی همخوان (الگوی خانه شیرازی)، فرهنگی و اقامتی، می‌توان اطمینان یافت که روح تازه‌ای در کالبد فرسوده اما اصیل این محدوده دمیده خواهد شد.

در نهایت باید تأکید کرد که احیای میدان نقاره‌خانه و اتصال ارگ به بازار، تنها یک پروژه سنگ‌فرش کردن یا مرمت یک محوطه تاریخی نبوده‌است؛ بلکه یک اقدام استراتژیک برای بازگرداندن «فضای گمشده‌ی» تعاملات اجتماعی، اقتصادی و هویتی شیراز است. اجرای موفق این طرح موجب می‌شود که این کلان‌شهر فرهنگی، بار دیگر بتواند مقیاس انسانی، تعادل فضایی و پیوستگی تاریخی خود را بازیابد و مجموعه زندیه را به عنوان الگویی فاخر و موفق از توسعه پایدار شهری و بازآفرینی یکپارچه در سطح خاورمیانه به رخ بکشد.

بیانیه‌ها

تعارض منافع: هیچ تضاد منافی مرتبط با این پژوهش وجود ندارد.

مشارکت مالی: این پژوهش از هیچ‌گونه حمایت مالی برخوردار نبوده است.

رضایت آگاهانه: شرکت‌کننده در این پژوهش رضایت آگاهانه خود را به صورت کتبی اعلام کرده است.

مشارکت نویسندگان: ایده‌پردازی و طراحی مطالعه؛ گردآوری و مدیریت داده‌ها؛ تحلیل و تفسیر داده‌ها؛ تصویرسازی؛ نگارش پیش‌نویس اولیه؛ بازبینی و اصلاح مقاله؛ مدیریت پروژه تحقیقاتی؛ اعتبار سنجی و تأیید نهایی. تمامی موارد ذکرشده، توسط محمدحسن اسدی انجام شده است.

تشکر و قدردانی: موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

منابع

- ابن بطوطه، محمد بن عبدالله. (۱۳۷۶). سفرنامه ابن بطوطه (جلد ۱؛ محمد علی موحد، مترجم؛ چاپ ششم). نشر آگه.
- افسر، کرامت‌الله. (۱۳۷۴). تاریخ بافت قدیمی شیراز (چاپ دوم). انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- توسلی، محمود. (۱۳۷۶). اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- حبیبی، سید محسن. (۱۳۸۲). از شار تا شهر: تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن. انتشارات دانشگاه تهران.
- سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۸۹). فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران (چاپ چهارم). دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- فرانکلین، ویلیام. (۱۳۵۸). مشاهدات سفر از بنگال به ایران در سال‌های ۱۷۸۶-۱۷۸۷ میلادی (محسن جاویدان، مترجم). بنیاد فرهنگ و هنر ایران.
- لیمبرت، جان. (۱۳۸۷). شیراز در روزگار حافظ (همایون صنعتی‌زاده، مترجم). بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.
- مهندسین مشاور پیراز. (۱۳۹۵). طرح بازآفرینی مجموعه زندیه (احیای میدان توپخانه) [طرح برگزیده شماره یک، مسابقه بین‌المللی طراحی میدان توپخانه]. شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران.
- مهندسین مشاور شهرسازی و معماری پارامدان. (۱۳۹۵). طرح بازآفرینی مجموعه زندیه (احیای میدان توپخانه) [طرح برگزیده شماره چهار، مسابقه بین‌المللی طراحی میدان توپخانه]. شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی شهری ایران.
- نیبور، کارستن. (۱۳۵۴). سفرنامه کارستن نیبور (پرویز رجبی، مترجم). نشر توکا.
- Ibn Battuta, Muhammad ibn Abdullah. (1997). *The travel account of Ibn Battuta* (Vol. 1; Mohammad Ali Movahhed, Trans.; 6th ed.). Agah Publishing. [In Persian]
- Afsar, Karamatollah. (1995). *History of the old fabric of Shiraz* (2nd ed.). Association for the Preservation of National Heritage and Cultural Figures. [In Persian]
- Tavassoli, Mahmoud. (1997). *Principles and methods of urban design and residential spaces in Iran*. Center for Studies and Research of Urban Planning and Architecture of Iran. [In Persian]
- Habibi, Seyyed Mohsen. (2003). *From Shar to city: A historical analysis of the concept of the city and its physical image*. University of Tehran Press. [In Persian]
- Soltan-Zadeh, Hossein. (2010). *Urban spaces in the historic fabrics of Iran* (4th ed.). Cultural Research Office. [In Persian]
- Franklin, William. (1979). *Travel observations from Bengal to Iran in the years 1786-1787* (Mohsen Javidan, Trans.). Iran Culture and Art Foundation. [In Persian]
- Limbert, John. (2008). *Shiraz in the age of Hafez* (Homayoun Sanati-Zadeh, Trans.). Dr. Mahmoud Afshar Foundation. [In Persian]
- Pirraz Consulting Engineers. (2016). Regeneration plan for the Zand Complex (Revitalization of Tupkhaneh Square) [Selected proposal No. 1, International Design Competition for Tupkhaneh Square]. Iran Urban Regeneration Corporation. [In Persian]
- Paramadan Urban Planning and Architecture Consulting Engineers. (2016). Regeneration plan for the Zand Complex (Revitalization of Tupkhaneh Square) [Selected proposal No. 4, International Design Competition for Tupkhaneh Square]. Iran Urban Regeneration Corporation. [In Persian]
- Niebuhr, Carsten. (1975). *The travel account of Carsten Niebuhr* (Parviz Rajabi, Trans.). Tuka Publishing. [In Persian]

